
ČESKÁ ZEMSKÁ ŠLECHTA

HISTORICKÁ ŠLECHTA A ČESKÉ STÁTNÍ PRÁVO

Miroslav Pavlák

Když představitelé české historické (nebo-li státoprávní) šlechty předávali dne 17. září 1938 prezidentu republiky E. Benešovi prohlášení věrnosti Českému státu v historických hranicích, tak mohl tento postoj aristokracie vyvolat určité rozpaky u značné části české společnosti. Ta byla přece během dvaceti let vychovávána republikánskou ideologií k odporu vůči všemu, co jen nepatrně připomínalo mýtus monarchie. Za připomenutí stojí v této souvislosti zejména jedno z prvních opatření mladé republiky: zákon č. 61 z 10. prosince 1918, jímž byly zrušeny šlechtické řády a tituly. Tento akt byl všeobecně chápán jako „odčinění Bílé hory“. Velice odvážným činem bylo další veřejné vystoupení představitelů historické šlechty. K němu došlo již za zcela jiných vnitropolitických podmínek, v září 1939, tedy v době, kdy byly české země jako Protektorát Čechy a Morava přiřčeny k Říši. V prohlášení adresovaném protektorátnímu prezidentu Háchovi se její signatáři přihlašují veřejně k českému národu. Můžeme si

Ing. Miroslav Pavlák (1964), vyučuje problematiku evropské integrace na ekonomické fakultě Západočeské univerzity v Plzni.

položit otázku: kde se vzal takový pocit sounáležitosti s českým národem? Vždyť nejednou se poukazovalo na to, že Češi jsou vlastně plebejským národem a že vlastní aristokracii nemají. Ta vymřela, nebo emigrovala a nové rody přišly s Habsburky z latinského nebo germánského prostředí a s novým domovem se nikdy nesžily. Podle této prvorepublikové teorie vládli tedy Čechům cizáci. Odpověď na tuto otázku najdeme ve zpětném pohledu do historie, do období národnostních bojů v monarchii, kdy tzv. historická nebo-li státoprávní šlechta na rozdíl od šlechty ústavověrné vždy pevně stála na půdě českého historického práva.

Prvorepubliková propaganda tvrdila, že se naprostá většina tzv. rakouské šlechty nepostavila za Masarykův program a zůstala věrna dynastii (výjimku představoval hr. Lutzow, který jako jediný z české šlechty působil v duchu Masarykových ideí v Anglii a v Americe). Uvědomme si ale, že v době války se její příslušníci cítili být zavázáni věností císaři, v němž navzdory výhradám vůči národnostní politice Vídně viděli symbol jednoty monarchie, ve které spatřovali optimální východisko k udržení české svébytnosti, která by jinak byla vydána napospas velmocenským plánům německého císaře a ruského cara. Historická šlechta, zbavená zákonem svých rodových jmen, titulů a části rodového majetku, tak dostala možnost prokázat svoje ryzí vlastenectví v dobách mnohem těžších, v období nástupu fašismu a nacismu, kdy obstála podstatně lépe než ne jeden „hurá“ legionář typu Emanuela Moravce. Přiznala se k českému národu v jeho tragicky mezní situaci.

České historické právo ztrácelo na přitažlivosti v posledních desetiletích existence monarchie nejen pro občanské německé, ale i pro české politické strany. Tvrzení o vlastizradě Němců, která tak často opakoval ve svých projevech prezident republiky E. Beneš při zdůvodňování oprávněnosti odsunu, byla jen polopravdou. Je sice pravda, že Německý národní svaz, který žádal od roku 1917 rozdělení Českého království na dvě korunní země - českou a Deutschböhmen, byl ve svých idejích pokračovatelem nacionálně radikálního Lineckého programu z roku 1882 a vycházel také z Naumannova projektu Mitteleuropy. Na druhé straně si je třeba uvědomit, že téměř všeobecně rozšířená představa o humánnosti práva na sebeurčení, kterou podporovali mimo jiné i významné osobnosti tehdejšího politického světa (W. Wilson), dávala českým Němcům za pravdu. Považovat naše Němce za pouhou národnostní menšinu, kterou vzato pouze aritmeticky sice byli (podle sčítání lidu z roku 1930 žilo v českých zemích 3 070 938 Němců; ve Slezsku, které jako historická země po vzniku republiky zaniklo, a bylo sloučeno s Moravou v zemi Moravskoslezskou, představovali Němci podle sčítání z roku 1910 dokonce většinu tzn. 43,90%, po nich následovali Poláci a pak teprve Češi s 24,33%), ale kulturně a ekonomicky byli přinejmenším srovnatelným partnerem Čechů, bylo mylné. To si nakonec uvědomil i Masaryk, ale bohužel příliš pozdě. V zápise A. Horákové-Gašparíkové ze dne 3. dubna 1935 se uvádí: „*Prezident*

je proti jakýmkoli násilným politickým zásahům proti henleinovcům. Je-li jich tolik, násilí nepomůže, spíše naopak. I zde jen rozumná, spravedlivá politika, jiné cesty nevidím."

Rovněž pro řadu českých politiků byl v posledním období existence monarchie český národní ideál práva ztrouchnivělým programem, pražský Hrad hromadou kamení a česká koruna muzeální památkou. Nejsilnější česká politická strana, Československá sociální demokracie, která získala ve volbách do říšské rady roku 1911 v Čechách 36,5%, na Moravě 26,5% a ve Slezsku 35,5% českých hlasů, měla ve svém programu právo národů na sebeurčení. Na IX. sjezdu strany roku 1909 přednesl B. Šmeral referát o národnostní otázce, v němž navázal na Rennerovu a Bauerovu koncepci tzv. personální autonomie. Šmeralova argumentace proti koncepci historického státního práva obsahuje mimo jiné tezi, že toto právo je národnostně nespravedlivé vůči sudetským Němcům, neboť jim vnucuje stejně neplnoprávné postavení, jaké zaujímají Češi v Rakousku.

O zemském patriotismu nemůže být zpočátku řeči ani u Masaryka. Ten zavrhoval historické právo v knize *Rusko a Evropa* (1913) jako fikci, sloužící k tomu, aby byly podepřeny historicky dané, skutečné mocenské poměry. Masaryk odmítal se vším důrazem historické právo a zavrhoval je jako *contradictio in adjecto*, tedy zapřísahal se dovolávat se ho ani pro oprávněnost revoluce. Masaryk jako reprezentant zahraničního odboje předpokládal, že od nového samostatného státu budou odtrženy některé německé jazykové oblasti. Na jihu Čech a Moravy připouštěl korektury na základě etnografického, tedy posunutí hranice československého státu do vnitrozemí. Dále připouštěl, aby část Slezska s polskou většinou připadla Polsku a část Slezska s německou většinou Německu. Jak se Masarykovy koncepce o hranicích mladé republiky v průběhu několika let změnily, je zřejmé.

Rovněž Český svaz ve svém prohlášení ze dne 30. května 1917 v říšské radě prostřednictvím poslance Staňka požadoval pouze etnografické hranice československého státu, i když na rozdíl od Masaryka v rámci monarchie.

Rozhodným zastáncem českého státního práva se v tomto období vypjatého nacionalismu stala Strana konzervativního velkostatku. Ta měla v osmdesátých letech 19. století značný vliv v politickém životě monarchie. Po roce 1890 sice ztrácela významné postavení, ale kuriový parlamentní systém jí stále zaručoval nepodcenitelný společenský vliv. V roce 1897 vycházela strana programově ze zásad věrnosti dynastii a monarchii, ale zároveň zdůrazňovala státoprávní zájem a nedílnost Českého království a rovnoprávnost jeho obyvatelů jak českého, tak německého jazyka. Hlásila se tedy k tzv. bohémismu, vypjatý nacionalismus jí byl zcela cizí, považovala ho za plebejský a propagovala zemský patriotismus. Tuto politiku podporovali i některé významné osobnosti občanského původu, jako byli J. Goll a A. Rezek. Pod jejich vlivem se k ideologii historického státního práva přiklonil J. Pekař, jenž ve svém sedmibodovém

memorandu ze dne 12. dubna 1917 využil svých znalostí soudobých dějin k argumentaci, jejímž smyslem byla ústavní reorganizace monarchie. Monarchie měla být federalizována na historicko-právním základě, tzn. že tato koncepce odmítala návrhy českých poslanců na federalizaci říše na podkladě přirozenoprávním. Pekař a naprostá většina historické šlechty uvažovala v rámci habsburské monarchie a tím se také odlišovali od tzv. radikálních státoprávníků. S nimi se sice shodovali v otázce státních hranic, odmítali však jejich požadavek státní nezávislosti.

Požadavek suverenity nabýval na intenzitě postupně od roku 1915, kdy se proti státoprávním tradicím české politiky odvážili ve Vídni na nátlak Tiszův i toho, že ústavou zaručený název státu předlitavského (království a země na říšské radě zastoupené) byl změněn pouhým císařským nařízením (při úpravě společného znaku v říjnu 1915) na země rakouské. Česká koruna i důstojnost českého královského prince zmizely ze znaku a z titulatury. To se dalo nazvat ignorací české státnosti. Thun, příslušník tzv. konzervativního velkostatku, byl vůdčí osobností kroužku, jenž snad dokonce kalkuloval s restitucí samostatného českého království v čele s panovníkem z domácího českého rodu, nejlépe s jeho zetěm (knížetem Bedřichem Lobkoviczem). Jiný konzervativní kroužek preferoval na tuto poctu B. Schwarzenberga.

S monarchistickou státní formou a s požadavkem úplné státní samostatnosti se s radikálními státoprávníky shodovali i někteří představitelé domácího a zahraničního odboje. Ti ovšem požadovali rozšířit území českého státu o Slovensko, Lužici a Slezsko. V případě Slovenska naráželi na odpor státoprávníků zejména z důvodu porušitelnosti státního práva, které pro české země sami požadovali. Státoprávníci chápali přivtělení tzv. Horních Uher jako útok na integritu zemí Koruny svatoštěpánské. Pokud šlo o znovupřipojení Lužice a Slezska, je třeba si uvědomit, že jejich oddělení od Koruny české bylo potvrzeno souhlasem českých stavů, a tudíž právní nárok na tyto země prakticky neexistoval. Jejich připojení by znamenalo zásah do státního práva Německé říše. Představitelé odboje s monarchistickým smýšlením netvořili v žádném případě homogenní útvar. Skupina kolem Kramáře požadovala začlenění tzv. Československého království do tzv. Slovanské říše, v jejímž čele měl stát ruský car. Štefánik zase ukazoval jisté sklony k italské dynastii popřípadě k bonapartistům. Našli se také prostředníci, kteří se přimlouvali, aby koruna československého státu byla nabídnuta synu arcivévodě Františka Ferdinanda. O tom hochu se pravilo, že je mu asi šestnáct nebo sedmnáct let, že je bystrý a že se dokonce prý již začal učit česky. Nikomu však nebylo nic slíbeno. Sled dalších událostí je všobecně známý. Za připomenutí však stojí v této souvislosti datum 14. listopadu 1918, kdy byla na schůzi Národního shromáždění československého slavnostním prohlášením předsedy dr. Kramáře zbavena všech práv na trůn dynastie habsbursko-lotrinská a vyhlášena republika. Jak jsem se již v úvodu článku zmínil, jedním z prvních zákonů mladé re-

publiky bylo zrušení šlechtictví jako odčinění Bílé hory, přestože česká šlechta sehrála významnou úlohu při obraně českého státního práva v dobách, kdy řada uznávaných prvorepublikových politiků usilovala svého času o vytvoření čistě národního státu bez ohledu na nezadatelná práva historická. Za I. republiky řada příslušníků české šlechty sloužila státu v diplomatickém sboru a byla považována za věrné státní občany. Svědčí o tom např. zápis A. Horákové-Gašparíkové ze dne 16. dubna 1931 o návštěvě Maxe Lobkowicze s chotí v Lánech. Gašparíková věří, že je Lobkowicz republice upřímně oddán. Za II. republiky, jejíž název zněl Česko - Slovensko, dochází k renesanci royalismu. V konzervativních kruzích se začíná používat název „Koruna Svatováclavská“ a univerzitní profesor ThDr. Jaromír Sedláček požaduje likvidaci zákona o zrušení šlechtictví.

Po obsazení republiky nabídli Němci téměř bez výjimky všem významným aristokratům německou příslušnost. Někteří ji přijali, jiní ne. Mezi těmi, co hrdě odmítli, nalezneme jak příslušníky prastarých českých rodů - Czerniny, Sternberg, Lobkowicze, Wratislawy, Kinské, Kolowraty, Dlauhoweské, Dobrzenské, Bubny, Dohalské, Mladoty, Hrubé či Strachwirze. V řadách spolu s nimi stáli i původně němečtí Schwarzenbergové, Colloredo - Mansfeldové či Aichelburgové, italští Batagliové, Belcrediové a Paarové, francouzští Mensdorff - Pouillyové a Bailletové či angličtí Parischové. K německé národnosti se naopak přihlásili nejen někteří Czerninové, Kinští, Lažanští, Harrachové, Kotzové, ale i původně francouzští Rohanové, Beaufortové či Buquoyové.

Někteří se zúčastnili aktivně odboje jako například Bořkové - Dohalští.

Po válce pak následoval nekompromisní odsun německých aristokratů bez ohledu na jejich skutečnou roli v době okupace. Jejich čeští příbuzní vydrželi na svých sídlech do pozemkové reformy roku 1947 nebo až do komunistického puče. Ten znamenal s konečnou platností vyhnání všech šlechtických rodů z jejich sídel na dobu dlouhých čtyřiceti let. V devadesátých letech se pouze nepatrný zlomek šlechty v důsledku uplatňování restitučních nároků postupně mohl navrátit do svých původních sídel.